

ERKIN A'ZAM NASRIDA ZAMON VA INSON MUAMMOLARI

Gavharoy QO'LDOSHEVA

Namangan viloyati

gavharoyqoldosheva@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek nasrining yirik namoyandalaridan biri Erkin A'zam ijodiga oid ilmiy tahlillar beriladi. Yozuvchining hikoya va qissalarida inson taqdiri, zamonning ijtimoiy-madaniy muammolari, turmush hodisalari badiiy talqin qilinishi tahlil markaziga olingan. Erkin A'zam qalamiga mansub "Chapaklar", "Bayramdan boshqa kunlar", "Kechikkan baxt", "Otoyining tug'ilgan yili" kabi asarlar asosida yozuvchining nasriy mahorati, badiiy uslubi, obraz yaratish tamoyillari va zamonaviy adabiyotdagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: Erkin A'zam, hikoya, qissa, nasr, obraz, jamiyat, istehzo, badiiy uslub.

Kirish

O'zbek adabiyotida inson ruhiyati, uning zamon bilan o'zaro aloqasi va ijtimoiy hayotdagi o'rni masalalarini yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlagan ijodkorlardan biri Erkin A'zam hisoblanadi. Mustaqillik davri nasri taraqqiyotida yozuvchining badiiy merosi, xususan, hikoya va qissalari milliy tafakkurning yangilanishi hamda ijtimoiy ongning shakllanish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Adib asarlarida inson shaxsining ijtimoiy muhitdagi mavqei, qadriyatlar tizimida yuz berayotgan o'zgarishlar, ma'naviy-ruhiy inqiroz va izlanishlar markaziy o'rin tutadi. U ko'pincha oddiy hayotiy voqealar, kundalik hayot lavhalari vositasida keng qamrovli ijtimoiy muammolarni ochib beradi, shuningdek, jamiyatdagi turli illatlarni badiiy tahlil qilish orqali umumxalq qadriyatlari va ma'naviy mezonlar masalasiga murojaat etadi.

Erkin A'zam nasriga xos xususiyatlardan biri uning estetik shakllar xilma-xilligi va badiiy uslub boyligidir. Uning hikoya va qissalarida istehzo va kinoya unsurlari, dramatik keskinlik va lirik kechinmalar o'zaro uyg'unlashib, murakkab ruhiy holatlar ifodasi yanada ta'sirchanlik kasb etadi. Shu bois yozuvchining ijodi nafaqat keng kitobxonlar ommasini, balki adabiyotshunos olimlarni ham qiziqtirib kelmoqda. Bugungi kunda Erkin A'zam nasri mustaqillik davri adabiyotini badiiy-ma'naviy yangilash jarayonlarini o'rganishda muhim tadqiqot ob'ekti sifatida qaralmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Erkin A'zam ijodi atrofida bir qator adabiyotshunoslar tomonidan ilmiy maqola va tadqiqotlar yaratilgan bo'lib, ular yozuvchining badiiy-estetik qarashlari hamda nasrimiz taraqqiyotidagi o'rnini yoritib beradi. Jumladan, O. Sharafiddinov[2:57]

Erkin A'zamni mustaqillik davri hikoyanavisligining yangi bosqichini boshlab bergan, adabiyotda yangicha badiiy yo'nalishning poydevorini qo'ygan ijodkor sifatida e'tirof etadi. N. Karimov[1:85] esa yozuvchining hikoyalarida milliy ruh va zamon muammolarining uyg'un tarzda aks etishi, insoniy qadriyatlar va ijtimoiy ong masalalarining bir-biriga chambarchas bog'liq holda ifodalanganini alohida ta'kidlaydi.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlarda Erkin A'zam asarlari faqat estetik qimmat nuqtai nazaridan emas, balki ijtimoiy-psixologik tahlil manbai sifatida ham o'rganilmoqda. Xususan, adibning "Chapaklar" qissasida jamiyatda yuzaga kelgan soxta shodiyona kayfiyati va yolg'on qadriyatlarning tanqidi yoritilsa, "Bayramdan boshqa kunlar" asarida insoniy munosabatlarning yemirilishi, ma'naviy qadriyatlarning inqirozi badiiy talqin etilganini adabiyotshunoslar o'z tadqiqotlarida qayd etib o'tadilar. Shu jihatdan, Erkin A'zam nasri mustaqillik davri ijtimoiy-ma'naviy jarayonlarini anglash, shaxs va jamiyat munosabatlarini tahlil qilishda alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda Erkin A'zam ijodining badiiy-estetik xususiyatlarini, obrazlar tizimi va ijtimoiy-psixologik muhit bilan bog'liqligini o'rganishda bir qator ilmiy tadqiqot usullari qo'llanildi. Shuningdek, **poetik tahlil usuli** orqali adib asarlaridagi badiiy vositalar, obrazlar va ularning ma'nosi chuqur o'rganildi, matnning ichki strukturasidagi ifoda vositalari, dramatik va lirik komponentlar dalillarga asoslangan holda tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida **kuzatish va umumlashtirish metodlari** ham keng qo'llanilib, Erkin A'zam ijodidagi mavzular, qahramonlar ruhiyati va ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqalari tizimli tarzda yoritildi.

Ushbu metodik yondashuvlar natijasida adib asarlaridagi estetik, ijtimoiy va psixologik qirralar aniq dalillar bilan tasdiqlanib, Erkin A'zam nasrining o'zbek adabiyotidagi o'rni va zamonaviy badiiy jarayonlardagi ahamiyati ilmiy asosda ko'rsatildi.

Tahlil va natijalar

Erkin A'zam ijodi o'zbek nasrining mustaqillik davrida shakllangan yangi yo'nalishlari va inson ruhiyati tasviridagi chuqurligi bilan ajralib turadi. Uning nasrida jamiyatdagi muammolar, insoniy qadriyatlarning inqirozi va shaxsning ruhiy kechinmalari badiiy tafakkur orqali keng yoritilgan. Masalan, "Chapaklar"[5:121] qissasida adib jamiyatdagi ikkiyuzlamachilik, soxta shodiyonalar va ma'naviy bo'shliqni keskin tanqid qiladi. Asardagi qahramonlarning hayoti tashqi ko'rinishda quvonchli va shodiyona bo'lishiga qaramay, ichki dunyosi iztirob, yolg'on va ruhiy noqulaylik bilan to'la. Bu orqali yozuvchi insonning ikki qiyofasini – tashqi va ichki dunyosini o'zaro qiyoslab beradi, istehzoli ohang yordamida jamiyatdagi

muammolarning ildizini ochib beradi va ijtimoiy sharoit bilan shaxsiy tajribalar o'rtasidagi ziddiyatni namoyish qiladi.

Shuningdek, "Bayramdan boshqa kunlar"[6:89] hikoyasida Erkin A'zam qadriyatlarning yemirilishi va insoniy munosabatlarning sun'iy lashuvi masalasini ko'taradi. Hikoyada bayramning tashqi tantanasi va oddiy kunlarning ruhiy bo'shligi o'rtasidagi tafovut asosiy g'oya sifatida ilgari suriladi. Yozuvchi hayotdagi muvozanat yo'qolganini, odamlarning qadriyatlardan uzoqlashganini badiiy vositalar orqali ko'rsatadi, shu bilan birga, shaxsning ichki kechinmalari va jamiyatdagi umumiy tendensiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi.

Erkin A'zam nasrida insoniy qadr va ruhiy iztirob muhim o'rin tutadi. Ko'plab hikoya va qissalarida oddiy insonning ruhiy olami markaziy mavzu sifatida yoritiladi. Masalan, "Kechikkan baxt" asarida qahramonning o'z hayotidan noroziligi, iztiroblari va kechikkan orzulari orqali shaxsning ichki dunyosi chuqur va badiiy ravishda ochib beriladi. Shu bilan birga, "Otoyining tug'ilgan yili" [5:98] hikoyasida insonning ruhiy iztiroblari oilaviy munosabatlar konteksti orqali yoritilib, shaxs va oila, shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirning murakkabligi namoyon qilinadi.

Adib ijodining uslubiy xususiyatlari ham alohida e'tiborga molikdir. Erkin A'zam nasrida istehzo va kinoya o'ziga xos badiiy vosita sifatida qo'llaniladi, u oddiy hayotiy voqeani falsafiy umumlashma darajasiga ko'tarish orqali o'quvchida chuqur estetik va ijtimoiy taassurot qoldiradi. Shuningdek, adib ramzlardan samarali foydalanadi: masalan, bayram timsoli sun'iy shodiyonaning, chapak esa yolg'on e'tirofning ramzi sifatida ishlatiladi. Bu badiiy vositalar orqali yozuvchi nafaqat obrazlarning ichki dunyosini ifodalaydi, balki jamiyatdagi umumiy tendensiyalar va insoniy qadriyatlar bilan bog'liq murakkab muammolarni ham o'quvchiga yetkazadi.

Natijada, Erkin A'zam nasri inson ruhiyati, shaxs va jamiyat munosabatlari, qadriyatlarning inqirozi va badiiy ifoda vositalarining uyg'unligi orqali o'zbek adabiyotida alohida o'rin egallaydi. Uning hikoya va qissalari shaxsning ichki kechinmalari, jamiyatdagi muammolar va qadriyatlarning holati masalalarini badiiy tafakkur orqali yoritish bilan birga, nasrimizning estetik va ijtimoiy-psixologik qirralarini tadqiq qilish uchun boy ilmiy manba hisoblanadi.

Xulosa va takliflar

Tahlillar natijasida shuni aytish mumkinki, Erkin A'zam nasri zamonaviy o'zbek adabiyotida inson va jamiyat muammolarini badiiy yoritishda o'ziga xos maktab yaratgan. Uning hikoya va qissalarida oddiy hayot lavhalari orqali chuqur falsafiy va ijtimoiy xulosalar chiqariladi, shaxs va jamiyat, qadriyatlar va ularning buzilishi masalalari badiiy tafakkur orqali o'quvchiga yetkaziladi.

Shu asosda bir qator takliflar ilgari surilishi mumkin. Birinchidan, Erkin A'zam asarlarini, xususan, "Chapaklar" [4:1995] qissasini adabiyot darsliklariga ko'proq kiritish va uning asosida ijtimoiy tahlil mashg'ulotlarini yo'lga qo'yish lozim.

Ikkinchidan, adib hikoyalaridan pedagogik jarayonda tarbiyaviy vosita sifatida keng foydalanish, shuningdek, o'quvchilarda insoniy qadriyatlarni anglash va jamiyatdagi muammolarni tushunish ko'nikmalarini shakllantirish muhimdir. Uchinchidan, Erkin A'zam asarlarini xalqaro adabiy jarayonlar bilan qiyosiy o'rganish, uning ijodidagi badiiy va falsafiy yangiliklarni global kontekstda baholash ilmiy va didaktik jihatdan katta ahamiyatga ega.

Natijada, Erkin A'zam nasri nafaqat badiiy-ma'naviy, balki pedagogik va tadqiqiy nuqtai nazardan ham zamonaviy o'zbek adabiyotining muhim qismi sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharafiddinov O. Adabiy jarayon va izlanishlar. – Toshkent: Yozuvchi, 1995.
2. Karimov N. Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Akademnashr, 2010.
3. Rasulov A. O'zbek hikoyanavisligida yangi izlanishlar. – Toshkent: Fan, 2001.
4. A'zam E. Chapaklar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1995.
5. A'zam E. Bayramdan boshqa kunlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2003.
6. A'zam E. Kechikkan baxt. – Toshkent: Sharq, 2007.
7. A'zam E. Otoyining tug'ilgan yili. – Toshkent: 1981.